

Asia: VN/2401/2026

Ehdotus kansalliseksi mediakasvatuslinjauksiksi

1. Johdanto

Mahdolliset kommentit ja huomiot johdannosta:

Kiitämme mahdollisuudesta antaa lausunto ehdotuksesta kansalliseksi mediakasvatuslinjauksiksi. Faktabaari tarjoaa toiminnassaan monipuolista tukea ja koulutusta erityisesti digitaalisen informaatiolukutaidon osalta, ja olemme halukkaita edistämään mediakasvatusta laaja-alaisesti myös kansallisella tasolla.

Lisäsimme, että mediakasvatukseen sisältyy tiedon luotettavuuden arviointi, joka on tärkeää paitsi yksilölle, myös kansallisen informaatioresilienssin lisäämiseksi. Johdanto-osiossa taustoitetaan mediakasvatuslinjauksia onnistuneesti sekä esitetään ajankohtainen tilannekuva nuorten informaatioympäristöstä.

Kiinnitämme huomiota käsitteen ”tekoälymalli” käyttöön (s. 4 ja 6), joka jää lukijalle yleiseksi ja epäselväksi. Mielestämme johdannossa voisi viitata niihin tekoälyjärjestelmiin, jotka muuttavat median käyttöä: näitä ovat erityisesti tekoälypohjaiset suositteualgoritmit sosiaalisen median palveluissa. Lisäksi generatiiviset tekoälysovellukset ovat muuttaneet nopeasti median kautta välittyviä teksti-, kuva-, ääni- ja videosisältöjä. Nuoret ja muun ikäiset osallistuvat itse tekoälymalleihin perustuvien mediasisältöjen tekoon niin tekoälysovelluksilla, sosiaalisen median alustoilla kuin muissa sovelluksissa, joihin on liitetty generatiivisen tekoälyn toimintoja. Tämä vaatii uudenlaista algoritmi- ja tekoälyosaamista, joihin on kiinnitettävä mediakasvatuksessa jatkossa erityistä huomiota.

Ehdotamme ”medialukutaidon” määritelmäksi (s. 6) seuraavaa: ”Medialukutaidolla tarkoitetaan taitoja, tietämystä ja kriittistä ymmärrystä, joiden avulla kuka tahansa voi tuottaa, käyttää ja arvioida mediasisältöjä vastuullisesti ja turvallisesti. Osa medialukutaitoa on kriittisen ajattelun taito, jota tarvitaan harkinnan käyttämiseen, verkossa olevan vääristyneen tai virheellisen informaation tunnistamiseen ja analysoimiseen sekä mielipiteiden ja tosiasioiden välisen eron ymmärtämiseen.”

2. Mediakasvatuksen nykytila

Mahdolliset kommentit ja huomiot mediakasvatuksen nykytilasta:

Arvostamme, että nykytilan arvioinnissa nostetaan esiin rahoituksen ja resurssien riittämättömyys.

Toteamme, että mediaan liittyvien valintojen eettinen arviointi korostuu taitona myös tekoälyjärjestelmien käytössä. Mediakasvatuksen vahvuuksissa tuodaan esiin yhteinen arvopohja.

Ehdotamme, että mediakasvatuksen haasteisiin lisättäisiin se, että mediakasvatus ei ole kyennyt uusiutumaan ja huomioimaan riittävästi uusia verkon osaamistarpeita kuten digitaalista informaatiolukutaitoa, johon liittyy mm. oman datan hallinta, tietoturva ja yksityisyys sekä algoritmi- ja tekoälylukutaito. Kriittinen medialukutaito ja erityisesti disinformaation tunnistaminen eri viestintäkanavissa ovat korostuneet.

3. Visio

Mahdolliset kommentit ja huomiot visiosta:

Kiitämme selvästä visiosta.

Ehdotamme lisättäväksi viimeiseen lauseeseen ”digitaalista informaatiolukutaitoa” seuraavasti: ”Mediakasvatus vahvistaa kaikkien Suomessa asuvien kriittistä medialukutaitoa, digitaalista informaatiolukutaitoa ja osallisuutta yhteiskuntaan.”

4. Tavoitteet

Mahdolliset kommentit ja huomiot tavoitteista:

Ehdotamme, että toimijuuden vahvistamisen kohdalla mainittaisiin erikseen, että tärkeä edellytys toimijuudelle nykyisessä toimintaympäristössä on vahva peruslukutaito, joka on välttämätön pohja kriittiselle medialukutaidolle. Edellämainittu siksi, että uusien lukutaitojen korostuminen verkossa ja sosiaalisessa mediassa edellyttävät vahvaa informaatiolukutaitoa, johon kuuluvat muun muassa algoritmi- ja tekoälylukutaito. Uudet lukutaidot voivat kuitenkin rakentua vain vahvalle peruslukutaidolle. Näemme peruslukutaidon edistämisen olevan keskeinen strateginen painotus vaikuttavalle mediakasvatukselle tulevana vuosina.

Ehdotamme lisättäväksi linjauksiin seuraavan kohdan: ”Opettajien rooli mediakasvatuksen asiantuntijoina korostuu kaikilla koulutusasteilla erityisesti lasten ja nuorten osalta. Peruskoulussa erityisessä roolissa peruslukutaidon ja monilukutaitojen vahvistamisessa ovat luokanopettajat ja äidinkielenopettajat. Vapaan sivistystyön opettajien rooli on puolestaan merkittävä aikuisväestön ja ikääntyneiden mediakasvatuksessa.” Osaamisen kehittämisen osalta näemme opettajien eri koulutusasteilla ja vapaassa sivistystyössä olevan avainasemassa. Faktabaari on huomionnut tämän toiminnassaan tuottamalla opettajille oppimateriaalia muun muassa faktantarkistukseen,

tekoälylukutaitoon ja muuhun informaatiolukutaitoon. Mielestämme opettajien keskeinen asema mediakasvatuksessa ansaitsee tulla kansallisissa linjauksissa esiin nostettavaksi.

5. Toimenpiteet

Mahdolliset kommentit ja huomiot toimenpiteistä:

Pidämme ehdotettuja toimenpiteitä pääosin hyvinä ja nykytilan tarpeita vastaavina. Kiitämme erityisesti tavoitetta vahvistaa luottamusta yhteiskuntaan, medialukutaidon aseman vahvistamista opetuksessa, tutkimusperustaisuutta, elinikäisen oppimisen vahvistamista, uusien teknologioiden huomioimista, resilienssin vahvistamista sekä kansainvälisen ja pohjoismaisen yhteistyön korostamista.

Pidämme kuitenkin ongelmana sitä, että mediakasvatuksen sisältö kasvaa, mutta siihen käytettävät resurssit eivät kasva samassa tahdissa. Koulutusasteiden näkökulmasta haasteena on, että mediakasvatuksen uusia tärkeitä sisältöjä ei ehditä opettaa käytettävissä olevilla tuntimäärillä. KARVIN toteuttaman arvion (Kamppi ym. 2024) mukaan yli kolmannes (36 %) opettajista kertoi joutuneensa usein tai aina madaltamaan äidinkielen opetusryhmän oppimistavoitteita, jotta onnistui opettamaan kaikille perusasiat. Tämä kertoo paitsi opettajien pedagogisina asiantuntijoina tekemästä välttämättömästä opetuksen eriyttämisestä, myös selvää viestiä siitä, että äidinkielen opetustavoitteet eivät enää vastaa oppijoiden todellista osaamistarvetta.

Ehdotamme lisättäväksi seuraavan toimenpiteen edelliseen viitaten: Äidinkielen oppiaine on muutettava kaikilla koulutusasteilla uudeksi äidinkieli ja mediakasvatus -oppiaineeksi. Tämä on perusteltua siksi, että osa äidinkielen opetuksen tavoitteista on epärealistisia niille oppijoille, joiden peruslukutaito on vielä peruskoulun jälkeenkin heikkoa. Uudessa oppiaineessa karsittaisiin opetuksesta sellaisia pitkälle meneviä äidinkielen sisältöjä, joihin osalla oppijoista ei ole realistista yltää, vaan jotka ovat pikemminkin korkeakoulutason tavoitteita. Näin opetuksessa voidaan keskittyä varmistamaan vahva peruslukutaito kaikille oppijoille. Lisäksi opetukseen lisättäisiin uusia mediakasvatuksen tärkeitä tavoitteita, joihin lukeutuisi erityisesti digitaalinen informaatiolukutaito sisältäen muun muassa kriittisen medialukutaidon, tekoälylukutaidon ja algoritmilukutaidon. Näin kaikille oppijoille varmistettaisiin osaaminen, jota tarvitaan verkon ja sosiaalisen median alustoilla luotettavan tiedon tunnistamiseen, tiedonhakuun ja tekoälysovellusten vastuulliseen käyttöön.

Suosittellemme, että digitaaliseen informaatiolukutaitoon ja sen osana tekoälylukutaitoon panostetaan kokonaisturvallisuuden vuoksi koko yhteiskunnan tasolla. Uudet osaamistarpeet on huomioitava mediakasvatuksessa kaiken ikäisten kohdalla. Vuoden 2024 tammikuussa Puolustusministeriön asettama kehittämistyöryhmä ehdotti 17-vuotiaille yhteistä oppilaitoksissa toteutettavaa maanpuolustuspäivää, jossa nuorille jaettaisiin tietoa maanpuolustuksesta, asevelvollisuudesta ja kokonaisturvallisuudesta. Faktabaari ehdotti syyskuussa 2024, että maanpuolustuspäivässä huomioitaisiin myös digisivistys ja digitaalinen informaatiolukutaito. Pidämme tärkeänä, että valmistelu tehdään yhdessä opettajien kanssa.

Ehdotamme kirjoitettavaksi uudelleen kappaleen "Vahvistetaan elinvoimaa" (s. 18).
Mediakasvatuksen ensisijainen merkitys ei ole elinkeinopoliittinen, eikä vanhoja rakenteita tule ylläpitää itsetarkoituksellisesti. Sen sijaan on tärkeää kohdistaa vähät resurssit tarkoituksenmukaisuuden perusteella sellaisille toimijoille ja hankkeille, jotka pystyvät vastaamaan tekoälyajan mediakasvatuksen haasteisiin.

6. Toimeenpano ja seuranta

Mahdolliset kommentit ja huomiot toimeenpanosta ja seurannasta:

-

7. Liitteet

Mahdolliset kommentit ja huomiot liitteistä:

-

8. Yleiset kommentit linjausluonnoksesta

Yleiset kommentit kokonaisuudesta:

Pidämme tärkeänä, että kansallisissa mediakasvatuslinjauksissa on selvä nykytilan arvio, tavoitteet ja kirkas visio. Strategisten linjausten on selvästi ohjattava toimintaa ja resursseja tärkeimpien tavoitteiden toteuttamiseksi. Pidämme tärkeänä nostaa esiin seuraavat kolme painopistettä, joiden varaan rakentuu kestävä informaatioresilienssi: digisivistys, informaatioturvallisuus ja hyvinvointi. On vaalittava luovuutta ja avoimuutta, mutta samalla tulee vahvistaa median haittavaikutuksilta suojaavia tekijöitä. Mediakasvatus ei ole vain joukko opittavia tietoja ja taitoja, vaan hyötyjen ja haittojen välistä tasapainoilua, jossa yhdistyvät toisaalta teknologiset kyvykkyydet ja niihin liittyvä eettinen arviointi, median monipuolinen seuranta ja luotettavan tiedon erottaminen virheellisestä sekä median aktiivinen käyttö ja liiallisen käytön vaikutukset yksilön hyvinvointiin.

Varmistetaan, että Suomen edustajana pohjoismaisessa yhteistyössä on mukana toimija, jonka toimivaltaan kuuluu nuorten mediakasvatus. Pidimme pohjoismaista vertailua ja yhteistyön tiivistämistä erittäin hyödyllisinä. Kokemuksemme mukaan informaatioympäristön muutokset ja luottamuksen mureneminen huolestuttavat toimijoita yli rajojen, mikä luo pohjaa yhteistyölle ja vertaistiedon vaihdolle. Yhteistyötä on toteutettu Pohjoismaisen ministerineuvoston tuella, mutta Suomi jäi ilmeisesti nuorten mediataitoja koskevan osion ulkopuolelle.

Kiinnitimme huomiota "tekoäly"-sanana epämääräiseen käyttöön. Tämä on ongelma, joka toistuu tekoälypuheessa laajalti. Mielestämme pitäisi puhua täsmällisemmin esimerkiksi generatiivisesta tekoälystä (johon "tekoälyllä" yleisimmin viitataan), laajoista kielimalleista, kuvagenerointiin käytettävistä tekoälymalleista, tekoälyn avulla luoduista syvävääreännöksistä (deep fake), tekoälyjärjestelmistä ja -sovelluksista, suurirakisista tekoälyjärjestelmistä, tekoälypohjaisista suosittelualgoritmeista ja tekoälyllä ohjatuista bottitunnuksista. Lisäksi voidaan puhua esimerkiksi tekoälymallien kehittämiseen käytettävästä datankeräysroboteista, koulutusdatasta, tokenisoinista

ja syväoppimisestä. Kun lausunnossa käytämme tekoälylukutaito-termiä, viittaamme tämän tyyppiseen tekoälyjärjestelmien tuntemiseen ja niiden erojen ymmärtämiseen.

9. Muita mahdollisia terveisiä valmistelijoille

Muita mahdollisia terveisiä:

Laadimme vuonna 2023 yhteisen julkilausuman ”Digitaalinen sivistys kansalaistaidoksi varhaiskasvatuksesta vanhuuteen” Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamien DECA-konsortion, IMAGINE-konsortion ja CRITICAL-konsortion sekä Kriittisen korkeakoulun, Sitran ja Tiedonjulkistamisen neuvottelukunnan kanssa. Digitaalisen toimintaympäristön muutoksen ymmärtäminen vaatii osaamisen päivittämistä kaiken ikäisiltä ihmisiltä, jotta disinformaatiota, negatiivista informaatiovaikuttamista, vihapuhetta, salaliittoteorioita ja muita digimaailman lieveilmiöitä pystytään tehokkaasti torjumaan. Pyydämme huomioimaan julkilausuman suositukset kansallisten mediakasvatuslinjausten valmistelussa. Linkki: https://cdn.prod.website-files.com/64123799970e0ddca93c317a/64de07df2f0cbd7fe1a36123_Digitaalinen%20sivistys%20kansalaistaidoksi%20varhaiskasvatuksesta%20vanhuuteen.pdf

Varautukaamme tekoälyn aiheuttamaan mediavälitteiseen murrokseen. Mediakasvatussektorin suurimmat ongelmat ovat aliresursointi sekä Suomen hyvän kansainvälisen maineen luoma sokeus viimeisenä 15 vuotena tapahtuneille muutoksille. Perinteinen mediahyvinvointivaltion malli on murtumassa resurssipulan ja digitalisaation myötä. Esimerkiksi Sitra, sisäministeriö ja Helsingin yliopisto työstävät parhaillaan näistä teemoista vuoden 2035 skenaarioita osana yhteiskunnallisen turvallisuuden kurssia. Koska mediakasvatus on hidasta, linjauksen on kyettävä vastaamaan tulevaisuuden skenaarioihin ja varmistettava tarvittavat resurssit. Vanhojen instituutioiden on sopeuduttava tekoälyaikaan, jossa lähes kaikkea voidaan manipuloida ja jossa totuuden erottaminen generoidusta sisällöstä vaikeutuu. Suomi tarvitsee rohkean vision: meidän on oltava maailman tekoälylukutaitoisin kansa vuoteen 2035 mennessä varmistaaksemme tuottavuuden, turvallisuuden ja sivistystasomme.

Harto Pönkä
Faktabaari/Avoin yhteiskunta ry